

ПОЧЕЦИ ФИЛОСОФИЈЕ НАУКЕ У СРБИЈИ: СВЕТОМИР РИСТИЋ

РАДОМИР ЂОРЂЕВИЋ

*Физички факултет Универзитета у Београду,
Студентски трг 16, 11000 Београд, Југославија
E-mail: djordjevic@bg.ac.yu*

Резиме. На основу материјала из личног архива као и публикованих радова филозофа и научника Светомира Ристића претстављен је укратко живот и рад овог плодног ствараоца у различитим областима, посебно рад у области филозофије науке.

1. Увод

У другој половини 19. века формирају се најважније друштвене институције Србије која се нарочито после Берлинског конгреса развија као модерна европска држава. Владари Србије јасно су запазили да је за даљи развој државе и друштва уопште неопходна интелигенција па су најуспешније студенте слали на школовање и то у најзначајнијим ондашњим научним и културним центрима Европе, а поједине и у Русију. По повратку са школовања у домовину највећи број интелектуалаца свестан великих националних задатака радио је предано не само на подизању подмлатка него су стварали и у различитим областима и дошли до великих резултата. Многи од тих резултата публиковани су на светским језицима и стекли одређена признања у Европи где су се ти ствараоци и школовали. Довољно је овде да се спомену Ђорђе Станојевић, Михаило Петровић-Алас, Јован Цвијић, Коста Стојановић, Бранислав Петронијевић или нешто млађи од ових у које спадају Светомир Ристић, Иван Ђаја и други. Србија се тада нагло развија, у њу долази из Беча Милутин Миланковић, вођен истинском патриотском жељом да допринесе развоју свог народа, она постаје на неки начин привлачна и за ствараоце који нису српског порекла али се искрено прихватају великих задатака и дају заиста велики допринос развоју наше земље, као што је то био Јосиф Панчић.

Оно што је поред осталог заједничко за све ове ствараоце као и низ других нису само значајни резултати у наукама него и покушаји да се ти резултати на одговарајући начин тумаче, да се стварају и извесне синтезе које су имале и одређен филозофски карактер и значај. Али, нажалост, стицајем разних околности многи резултати ових и других научника и

философа још нису потпуније оцењени, понајмање су оцењивани резултати тих ствараоца у области философије науке, иако су ти ствараоци били заправо пионири и у тој области у нашој земљи.

Истраживачи заинтересовани за рад у области историје и философије науке па и за друге области, ваља нагласити, налазе се пред великим тешкоћама. Два светска рата али и друге прилике довеле су до великих прекида у истраживањима. Пре свега у бомбардовањима и другим катастрофама нестајала је без трага одговарајућа изворна документација, архиви, библиотеке и то не само личне него и национална библиотека Србије која је плански уништена од стране непријатеља 1941. године. После другог светског рата небрига а још више несхватљив однос према националном наслеђу ометали су широка истраживања националног наслеђа. Идеолошке предрасуде деценијама су ограничавале истраживања, тако се редуквала слика о нашем властитом бићу. Живот и рад Светомира Ристића једног од стваралаца о којима је реч до сада није истраживан систематски те су резултати рада тог марљивог истраживача веома мало познати. И писац ових редова нашао се пред извесним тешкоћама у настојању да упозна потпуније живот и рад овог философа и научника. Имао сам прилику да пред крај студија негде 1962 или 1963. године слушам јавно предавање Светомира Ристића о Лајбницу на Коларчевом универзитету у Београду које је оставило велики утисак на мене и моје колеге, студенте. Потом сам читао неке списе овог ствараоца, и тек после много година указала ми се случајно прилика да упознам г. Вукана Ристића, млађег сина Светомира Ристића коме дугујем велику захвалност за то што ми је уступио значајан материјал из породичног архива и дао драгоцене информације које су ме охрабриле да се латим важног посла приређивања главних философских и научних списа овог данас мало познатог ствараоца.

2. Живот и рад Светомира Ристића

Светомир Ристић родио се 8. јула 1886. године у Београду где је завршио основну школу и гимназију. 1904. године се уписао на Универзитет у Београду (званични назив до 1905. године је Велика школа) али није похађао наставу због болести. Наредне 1905. године уписао се на Универзитет у Лајпцигу где је провео осам семестара. Поред философије у средишту пажње на студијама били су предмети из астрономије и физике. Докторирао је у двадесетпетој години на Лајпцишком универзитету код веома познатих ондашњих професора Вунта и Барта са дисертацијом *Инди-ректни докази трансценденталног идеализма (Die indirekten Beweise des transcendentalen idealismus)* 1909. године. Дисертација је објављена на немачком језику већ наредне године и то у веома познатом часопису *Kantstudien*. По повратку у земљу наставља рад. 1911. године пријавио се на конкурс Српске краљевске академије расписан поводом двестогодишњице рођења Руђера Бошковића са већом студијом *Основи Бошковићеве динамичке атомистике*. Рад је био награђен и наредне године објављен у Београду. Философским и

научним схватањима Руђера Бошковића која су иначе различито тумачена Ристић је посветио велику пажњу, написао је више радова различитог карактера, полемишући са Браниславом Петронијевићем. Спор са Петронијевићем имао је далекосежне последице на даљи Ристићев истраживачки пут. Иако је имао све услове он није могао да добије одговарајуће место које би му омогућило истраживачки рад. По повратку са студија из Немачке постављен је најпре за суплента гимназије у Пожреву 1910. године, затим за суплента III гимназије у Београду 1911. године. Због превелике кратковидости био је ослобођен војничких обавеза те је радио на пословима војне цензуре, учествовао је у повлачењу преко Албаније одакле је прешао у Француску где је предавао у српској гимназији све предмете. По завршетку рата изабран је 1920. године за ванредног професора Филозофског факултета у Београду - огранка у Скопљу. 1921. године дао је оставку на ту дужност. 1925. године изабран је за редовног професора Више педагошке школе у Београду где је радио до 1942. године када је пензионисан због одбијања да прихвати дужност вршиоца дужности ректора те установе. По завршетку рата вратио се на дужност професора Више педагошке школе где је остао све до пензионисања. Умро је 1971. године у Београду.

Ристић је без обзира на разне неприлике радио интензивно и без прекида. 1913. године објавио је уџбеник *Логика за школску и приватну употребу*. Овај уџбеник допуњен и поправљен имао је још два издања, 1934. и 1938. године, био је најбољи од свих који су до тада коришћени у школама, а судећи према допунама које је аутор уносио руком на маргинама свог примерка трећег издања *Логике* намеравао је да штампа ново, допуњено издање. Ристић је припремао дуго спис *Стварност као целина и делови* у коме је настојао да изложи властита филозофска схватања у одређеном систематском виду. *Die Wirklichkeit als Ganzes und Teile*. Дело је остало незавршено али је 1922. године објавио главне идеје тог замишљеног већег списка под насловом *Целина, делови и стварност*. Пре тога, 1920. године Ристић је објавио једну мању књигу *Душевни покрети у нашем народном песништву* с обзиром на Хомера, Данта, Шекспира у којој је изнео своја размишљања о мотивима из једног дела нашег народног песништва, и цртама нашег националног карактера, доводећи их у везу са Хомеровим, Дантеовим и Шекспировим стваралаштвом.

Када се вратио из Немачке Светомир Ристић је био испуњен самопуздањем и жељом да се бави филозофским истраживањима али, по свему судећи, није наишао на одговарајуће разумевање код свог једнанаест година старијег колеге, такође немачког ђака, професора Универзитета у Београду Бранислава Петронијевића. У гласилима оног времена „*Учитељ*“, „*Просветни гласник*“ Ристић је објавио више фрагмената под насловом „*Из новије српске филозофије*“, критичке примедбе на књигу Петронијевића *Историја новије филозофије* I део, од ренесансе до Канта 1903. године. Уместо одговора Петронијевић је написао кратко писмо уреднику који је објавио критику да нема намеру да одговара на критику једног „почетника, коме би требало давати поуке из толико разних наука... и да равнодушно прима

ту критику, не базирући се на њу". Међутим, Ристић је с правом указао на низ фактографских погрешки у књизи, на недовољну оригиналност и чак на плагијат у неким деловима. Иако је Петронијевић писао да не обраћа пажњу на Ристићеву критику ипак је у наредном издању поправио низ погрешака али је пренебрегао да помене Ристића том приликом. Ристићева критика „*Из новије српске философије*”, штампана и као сепарат односила се пре свега на извесна значајна философска питања науке пре свега на проблем ентропије у васиони. Иако Петронијевић није одговарао Ристић је 1928. године објавио неку врсту наставка критике под насловом „*Из борбе за научни морал у Срба*”. У тој књижици реч је о Петронијевићевим погрешкама у тумачењу схватања Коперника, Галилеја, Лајбница и посебно Руђера Бошковића. Овом приликом критика Петронијевићевих тумачења је знатно оштрија, Ристић га оптужује за „крађу” итд. Са солидним образовањем у области историје и философије природних наука Ристић је наводећи упредо одговарајућа места из оригиналних списа мислилаца о којима је реч, и Петронијевићеве ставове предочавао у низу случајева грешке које је начинио Петронијевић, уверен да полемика може да буде од користи за све. Али, нажалост, полемика је довела само до извесне изолације Светомира Ристића. Он се и даље бави философским проблемима науке али све мање, и прелази све више на друге области истраживања где је оставио такође видан траг - лексикографија. Као стручњак огледао се и у превођењу појединих списа.

Философски проблеми науке су може се рећи извесна константа у Ристићевим инетресовањима. О тим проблемима он је почетком тридесетих година одржао низ предавања на Коларчевом универзитету. Главне идеје из тих предавања изнео је у спису *Философија и наука*, који је издала Коларчева задужбина 1933. године. У том спису Ристић износи не само своја схватања односа философије и науке него и неку врсту резимеа својих философских схватања у целини.

У оквиру философије науке схватања Руђера Бошковића су такође била нека врста константе у Ристићевим интересовањима до краја живота. 1937. године објавио је чланак *Бошковић и Фарадеј* а 1958. године чланак *Значај Бошковићева разликовања разлога и узрока*. Овај други рад објављен је у водећем ондашњем стручном часопису „*Југословенски часопис за философију и социологију*”. Као специјалист за Бошковићева научна и философска схватања учествовао је на међународном симпозијуму посвећеном том мислиоцу који је одржан 1958. године у Дубровнику, са радом *Der Kausalitätsbegriff im Abendländischen Denken und Bosovichs punctuelle dynamische atomistik*. (Actes du symposium international R.J. Bošković, 1958, Београд, Загреб, Лубљана, 1959, 45-52). Научном скупу о коме је овде реч обратили су се поводом Бошковића Нилс Бор и Вернер Хајзенберг а о Бошковићу су говорили најеминентнији стручњаци у разним областима.

Ристић се бавио и лексикографијом, као што је поменуто. И у тој области оставио је велики траг радећи марљиво. Објавио је *Француско-српски речник* (са Медићем, 1930), *Латинско-српски речник* (са Богдановићем,

1931), *Немачко-српскохрватски речник*, (са Кангргом, 1936), *Енциклопедијски енглеско-српскохрватски речник* (са Симићем, 1959), неки од ових речника су прештамповани.

Као у философији тако и у лексикографији и осталим научним дисциплинама има увек отворених проблема, и расправе и критике су облик развоја тих дисциплина. И у лексикографији марљиви и веома радљиви Ристић водио је оштре полемике. Овде је довољно навести његов спис *Српскохрватски и Немачки језик пред Југославенском академијом знаности и умјетности* који је објављен у Београду 1930. године као одговор на рецензију Томе Маретића на Ристићев и Кангргин *Речник српскохрватског и Немачког језика*, и други део *Српскохрватског и немачког језика*. Ова полемика није изгубила актуелност, штавише из перспективе нашег времена реч стручњака била би свакако важна.

У заоставштини Светомира Ристића налазе се и неки необјављени мањи текстови углавном из лексикографије и лингвистике, сачувана су и поједина писма које су овом философу и научнику упућивали, његов некадашњи ученик из српске гимназије у Француској, будући философ Душан Недељковић, на кога је Ристић знатно утицао, Ксенија Атанасијевић, Никола Поповић, Николај Велимировић, из година пре II светског рата итд.

О Светомиру Ристићу писало се врло мало, углавном само на основу познавања неких списа. Значајно је што је 1986. године објављен превод његове дисертације са немачког на наш језик *Индиректни докази трансценденталног идеализма, критички прилог истраживању Канта*. Те године навршило се столеће од његовог рођења, те је случајно или не, на најбољи начин започето издавање његових списа. Али тек *Изабрани списи*, са уводном студијом, и прилозима најразличитијег карактера који су у припреми, омогућиће систематско проучавање и потпунију оцену философских и научних схватања једног ствараоца који спада без сумње у пионире философије науке код нас.

THE BEGINNINGS OF THE PHILOSOPHY OF SCIENCE IN SERBIA:
SVETOMIR RISTIĆ

RADOMIR DJORDJEVIĆ

Faculty of Physics, University of Belgrade, Studentski trg 16, 11000 Belgrade, Yugoslavia

Abstract. On the basis of the documents from his personal archives, and also from the published works of the philosopher and scientist, Svetomir Ristić, here is shortly represented life and work of this productive author, in various disciplines, especially works concerning the philosophy of science.